

Spoleczne wymiary turystyki duchowej w Polsce

Stella Grotowska

stella.grotowska@gmail.com

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

ORCID: 0000-0002-9825-9285

Abstrakt

W niniejszym artykule podjęto próbę wypełnienia luki w badaniach nad turystyką duchową w Polsce. Celem projektu była charakterystyka tej formy aktywności w perspektywie uprawiających ją osób oraz identyfikacja treści, znaczeń i funkcji, które jej przypisują. Posłużono się metodą jakościową – netnografią. Polega ona na badaniu zachowań ludzkich i ich efektów, które dają się obserwować w Internecie – poddano analizie wypowiedzi aktywnych uczestników – prelegentów zamieszczone na stronie internetowej wydarzenia *Harmonia Kosmosu*.

Przeprowadzone badania miały charakter wstępny, eksploracyjny. Ustalono, że poza treściami ezoterycznymi duchowość ta jest kontekstowa, zawiera liczne odniesienia do współczesnych uwarunkowań społeczno-gospodarczych i proponuje środki do radzenia sobie z nimi.

Słowa kluczowe: religia; duchowość; turystyka ezoteryczna; turystyka religijna; turystyka duchowa

Wprowadzenie

Turystyka duchowa nie jest inną nazwą turystyki religijnej, ale oznacza odmienne zjawisko, choć mogą istnieć pewne podobieństwa lub nawet cechy wspólne. Opiera się na zainteresowaniu człowieka duchowością, doświadczeniami mistycznymi, poznaniem wierzeń i praktyk uważanych w kulturze zachodniej za alternatywne, które nie tylko pozwalają oderwać się od codzienności, ale sprzyjają medytacji, samopoznaniu, kontaktom ze sferą pozaempiryczną, odnowie duchowej [Jędrzyśiak 2014, s. 21].

Przedmiotem badania w tym tekście jest zjawisko turystyki duchowej w Polsce. Celem artykułu jest spojrzenie na tę formę aktywności w doświadczeniu uprawiających ją osób, próba identyfikacji i ocena treści, znaczeń i funkcji, które jej przypisują. Terenem badań jest cykliczne wydarzenie pod nazwą *Harmonia Kosmosu*, a analizowane dane stanowią wypowiedzi aktywnych uczestników-prelegentów zamieszczone na stronie internetowej eventu.

Turystyka religijna czy duchowa?

Wielu badaczy zamiennie używa terminów „turystyka duchowa” i „turystyka religijna”, co zaciera różnice między nimi. Często traktuje się je jako nierozzerwalnie powiązane, a dostrzegane odmienności przypisywane są kontekstom kulturowym. Jak się jednak wydaje, duchowość zyskuje znaczenie niezależne od religii [Halim, Tatoglu, Hanefar 2021, s. 119-120]. Ze względu na terminologiczne niejasności uznano, że w początkowej części artykułu powinna znaleźć się krótka prezentacja sposobów rozumienia religii i duchowości stosowanych w naukach społecznych.

W literaturze przedmiotu znajdujemy wiele ujęć religii, sformułowanych w ramach rozmaitych orientacji teoretycznych i metodologicznych. Przeważają dwa sposoby definiowania religii – substancjalny i funkcjonalny. Różnicę między nimi wyrażają Karel Dobbelaere i Jan Lauwers [1973, s. 536], którzy sądzą, że definicje substancjalne mówią, czym religia jest, a funkcjonalne pokazują jej działanie i konsekwencje społeczne. Rozróżnienie to ma charakter analityczny, w rzeczywistości nie wszystkie religie dają się zakwalifikować jako czysto substancjalne lub wyłącznie funkcjonalne. Istnieją takie, które zbudowane są z obu komponentów. Przykładem podejścia wykorzystującego obie perspektywy jest następująca definicja jednego z klasyków socjologii, Emila Durkheima: „Religia jest systemem powiązanych ze sobą wierzeń i praktyk odnoszących się do rzeczy świętych, to znaczy wyodrębnionych i zakazanych, wierzeń i praktyk łączących wszystkich wyznawców w jedną wspólnotę moralną zwaną Kościołem” [Durkheim 1990, s. 41]. Zawiera ona część rzeczową, to jest odnoszącą się do istoty religii – dychotomii sacrum i profanum oraz fragment wskazujący na pełnioną przez religię funkcję integracyjną.

Współczesne formy życia religijnego o niewielkim stopniu instytucjonalizacji badacze opisują za pomocą pojęcia „nowe ruchy religijne”. Termin ten oznaczać może grupy religijne w początkowym stadium, są to – jak pisze Tadeusz Doktor [2003, s. 359] – „ruchy religijne o względnie krótkim czasie istnienia, niskim stopniu instytucjonalizacji oraz cechujące się innowacjami w stosunku do tradycyjnych form życia religijnego”. Zdaniem cytowanego autora pojęcie nowych ruchów religijnych obejmuje: 1. ruchy odnowy religijnej funkcjonujące w tradycyjnych Kościołach, na przykład ruch charyzmatyczny w Kościele katolickim, 2. sekty – grupy religijne powstałe w wyniku schizmy w obrębie danej tradycji religijnej, 3. kultury – wyłaniające się w wyniku transmisji idei i innowacji religijnych, 4. środowiska kultowe – stanowiące pogranicze religii, nauki i magii, charakteryzujące się wysokim poziomem

synkretyzmu, brakiem struktur organizacyjnych, wysokim poziomem innowacyjności, na przykład New Age [Doktór 2004, s. 267].

W tej perspektywie podkreśla się przemianę religii polegającą na odkościelnieniu życia religijnego, a nawet prywatyzacji religii. Pogląd taki zaproponował Thomas Luckmann [1967] w pracy „Niewidzialna religia”. Autor zauważył tam, że zmiana sposobów bycia religijnymi przez ludzi w Europie Zachodniej nie oznacza zaniku religii, ale jej subiektywizację – wzrost znaczenia indywidualnej refleksji i dokonywania własnych wyborów, zwłaszcza w sferze prywatnej. Kondycję religijną człowieka określają: autonomizacja, brak potrzeby transcendencji, koncentracja na samorealizacji i autoekspresji [Pasek 2013, s. 20-21].

Inaczej interpretuje przebiegające zmiany Meredith McGuire, dla której powyższe zjawiska stanowią wymiary sekularyzacji, podobnie jak utrata przez Kościół kontroli nad określonymi obszarami życia społecznego (na przykład szkolnictwo i inne usługi społeczne), ograniczenie religii do sfery prywatnej, pluralizm światopoglądowy i odchodzenie od wiary, osłabienie organizacji lokalnych – w tym religijnych – na rzecz korporacji, mediów głównego nurtu, biurokracji [McGuire 2012, s. 337].

Pytanie o przyszłe losy religii pozostaje jak dotąd bez odpowiedzi. Daje się jednak zauważyć, że religia nie znika, a krajobraz religijny staje się bardziej skomplikowany niż wcześniej. Z jednej strony obserwujemy sekularyzację, z drugiej – tendencję przeciwną. Jak ujmuje to Peter L. Berger: „Nowoczesna epoka jest z pewnością terenem zmasowanej sekularyzacji, jednakże jest też sceną potężnych ruchów przeciwnych” [Berger 1999, s. 35]. We współczesnym zachodnim świecie wskazać można trzy trendy kulturowe występujące jednocześnie – sekularyzację, desekularyzację i nową duchowość [Mariański 2021, s. 52].

Biorąc pod uwagę problematykę tego artykułu, szczególnie interesująca wydaje się „nowa duchowość”. Termin ten ma charakter „parasola”, obejmuje bardzo różne praktyki i style życia wykazujące cechy wspólne, ale niekiedy ze sobą sprzeczne [Kubiak 2002, s. 44-46]. Poza amorficznością niezwykle istotnym motywem „nowej duchowości” jest dążenie do wyzwolenia i transformacji, które osiągnąć można przez przekraczanie granic poznania wszelkimi dostępnymi drogami: od mistycyzmu i wejrzenia w siebie (samowiedzy), przez lokalne tradycje, niekoniecznie zakorzenione we własnym kontekście kulturowym, po nowoczesną naukę [Rejowska 2021, s. 5]. Zjawisko to występuje w piśmiennictwie naukowym pod różnymi nazwami: New Age, ezoteryka, niewidzialna religia, religijność prywatna, duchowość (pozareligijna,

świecka, synkretyczna, ponowoczesna itd.) [Mariański 2010, s. 19]. Termin „nowa duchowość” nie przez wszystkich badaczy społecznych jest używany i bywa zastępowany po prostu „duchowością” (Mariański 2021, s. 46). Za charakterystyczne cechy duchowości uznaje się: orientację na indywidualne doświadczenie i oparte na nim całościowe podejście do życia, wykorzystywanie alternatywnych tradycji religijnych (archaicznych, okultystycznych, mistycznych), antyinstytucjonalizm – dystans do wielkich organizacji kościelnych, autonomię światopoglądową jednostki, traktowanie duchowości jako alternatywy dla religii [Mariański 2021, s. 46].

Duchowość występuje zarówno jako religijna, jak i niereligijna. W pierwszym przypadku związana jest z określoną tradycją religijną i w niej zinstytucjonalizowana, w drugim – ma charakter świecki lub nawet ateistyczny i wyraża się w czterech typach relacji – z sobą samym, z innymi ludźmi, z naturą, z transcendencją [Jirásek, Štěrbová 2023, s. 16].

Na podstawie powyższych uwag można przyjąć, że w tym tekście właściwszym terminem będzie „turystyka duchowa”, ponieważ wydarzenie, które jest przedmiotem analizy nie mieści się w instytucjonalnej religii. Jednakże z socjologii religii zaczerpnięto pewną inspirację – badanie zjawiska w dwóch wymiarach – substancjalnym i funkcjonalnym. Ponadto w zebranych danych poszukiwano czterech rodzajów relacji – z sobą samym, z innymi ludźmi, z naturą, z transcendencją.

Event jako forma turystyki duchowej

Współczesne podróże w poszukiwaniu sacrum to nie tylko pielgrzymki religijne, ale również turystyka, której motywacją jest zaspokajanie potrzeb duchowych – poszukiwanie odpowiedzi na pytania egzystencjalne, rozwój wewnętrzny, praca nad sobą, transgresja, nastawienie na przeżywanie i kontakt z różnymi praktykami religijnymi i duchowymi [Plichta 2020, s. 192].

Turystyka duchowa może polegać na odwiedzaniu miejsc kultu religijnego, jednak jest to tylko jedna z możliwości, bowiem jej celem są wszelkie miejsca sprzyjające eksploracji i rozwojowi osobistemu (Kujawa 2017). Duchowość może być obecna nawet w krajach uważanych za niereligijne, na przykład w Czechach, gdzie jako jej elementy traktowane są takie praktyki jak medytacja, medycyna alternatywna, ruchy ekologiczne itp. [Jirásek, Štěrbová 2023, s. 18].

Jedną z form, w jakiej przejawia się zainteresowanie duchowością jest turystyka eventowa, która łączy „produkty proste oraz walory turystyczne, nastawione na

osiąganie korzyści w sferze psychologicznej, społecznej i gospodarczej. Do cech charakteryzujących produkt turystyczny-wydarzenie zaliczamy dużą spójność tematyczną i organizacyjną, konkretną lokalizację w czasie i przestrzeni, niecodziennność i wyjątkowość oraz cykliczność” [Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010, s. 107].

Eventy są zjawiskami przestrzenno-czasowymi, odbywającymi się według ustalonego programu, ze względu na interakcje między ludźmi i oddziaływanie otoczenia każdy z nich jest inny. Atrakcyjność wydarzeń wynika właśnie z ich ulotności i wyjątkowości, nigdy nie są takie same, dlatego nie da się ich doświadczyć w pełni, nie biorąc w nich udziału [Getz 2008, s. 404].

Wydarzenia turystyczne tworzone są z intencją zrealizowania konkretnych celów, na przykład przyciąganie turystów, marketing miejsca, zysk, świętowanie, korzyści polityczne, budowanie marki, a zaangażowani aktorzy działają jak animatorzy i katalizatory [Getz 2012, s. 11]. Wśród eventów wyróżniamy imprezy: kulturalne (festiwale, uroczystości religijne), artystyczne (koncerty, wystawy, happeningi, przedstawienia), biznesowe i handlowe (pokazy, targi, spotkania, konferencje), zawody sportowe, edukacyjne i naukowe (kongresy, warsztaty, seminaria), rekreacyjne (sporty amatorskie, gry i zabawy), polityczne (wizyty VIP-ów, debaty, spotkania z politykami) [Iwan 2017, s. 61]. Z punktu widzenia turystyki kulturowej eventy podzielić można na takie, które są związane z kulturą wysoką – koncerty i festiwale muzyki klasycznej, festiwale teatralne i filmowe, różne formy turystyki literackiej, wydarzenia o charakterze powszechnym – na przykład religijne, festyny, festiwale piosenki oraz pozostałe, które nie należą do wymienionych kategorii, na przykład naukowe [Mikos von Rohrscheidt, 2008].

O charakterze eventu decydują wartości, do których się odwołuje: wartości estetyczne stanowią podstawy wydarzeń artystycznych, afektywne – ludycznych, a aplikacyjne – użytkowych. Rozróżnienie to ma charakter analityczny, w świecie empirycznym impreza może pełnić jednocześnie więcej niż jedną funkcję lub nawet wszystkie [Bęben, Kaczmarek 2014, s. 16-17].

Uczestnictwo w turystyce tego rodzaju wykracza poza codzienną rutynę. Wydarzenie skierowane jest do odbiorców zainteresowanych konkretną tematyką, którzy skłonni są traktować udział w imprezie nie tylko jako rekreację czy rozrywkę, ale także jako aktywność wzbogacającą w wymiarze poznawczym i doświadczeniowym [Ratkowska 2010, s. 31]. W turystyce eventowej biorą udział turyści indywidualni,

rodziny czy grupy turystów, którzy występować mogą w roli widzów lub uczestników imprezy [Iwan 2017, s. 60].

Przyjazd turystów do miejsca, gdzie odbywa się wydarzenie wymaga spełnienia kilku warunków. Poza niezbędną infrastrukturą turystyczną jest to malownicze otoczenie, niezanieczyszczone środowisko naturalne, przyjazne i atrakcyjne środowisko społeczne [Laimer 2024, s. 21].

Wydarzenia związane z religią i duchowością są obecnie popularną formą spędzania czasu wolnego. W przypadku instytucjonalnej religijności są to pielgrzymki, w których 32% Polaków bierze udział przynajmniej raz w życiu [CBOS 2017, s. 2], a także inne wydarzenia, jak Światowe Dni Młodzieży, Ogólnopolskie Spotkania Młodych „Lednica 2000” czy organizowane przez Wspólnotę Ekumeniczną Taizé Europejskie Spotkania Młodych. Izabela Sołjan i Elżbieta Bilska-Wodecka [2014] interpretują te zjawiska jako znak czasu, odpowiedź na potrzebę nowych form ewangelizacji, praktyk religijnych i duchowości. Jednocześnie zdaniem autorek wydarzenia te mają wiele wspólnego z innymi eventami turystycznymi [2014, s. 86]. Znaczenie wydarzeń religijnych stara się doprecyzować Halina Mielicka-Pawłowska, która sądzi, że bezpośrednie uczestnictwo w nich umożliwia przeżywanie wspólnotowości i uzupełnia religijność o stany emocjonalne, które „ubogacają doświadczenia wewnętrzne tak, że mogą one zostać określone pojęciem duchowości” [2018, s. 227].

Choć doświadczenie duchowe nie musi stać w sprzeczności z religią instytucjonalną, to może zawierać – wyłącznie lub dodatkowo – elementy wywodzące się z odległych kultur, na przykład nawiązania do filozofii, religii Wschodu, ezoteryki, gnozy czy okultyzmu. Zwolennicy tych praktyk orientują się na wszechstronny rozwój człowieka, głoszą konieczność przemiany życia poprzez transformację duchową, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym [Kazimierczak 2012, s. 9]. Taka duchowość określana jako New Age nie jest elementem „tradycyjnych” wydarzeń religijnych, jak pielgrzymka, ale realizuje się podczas wydarzeń skierowanych do jej zwolenników i skoncentrowanych wokół pewnych typowych dla niej tematów. Przykładem takiego eventu organizowanego w Polsce jest *Harmonia Kosmosu*, która jest przedmiotem zainteresowania w tym artykule.

Metoda i teren badań

W niniejszym projekcie posłużono się metodą jakościową – netnografią. Polega ona na analizie zachowań ludzich i ich efektów, które dają się obserwować w sieci. Może być ona wykorzystana do badania wielu różnych zagadnień, w tym tożsamości, grup etnicznych, klasowych czy religijnych, wykorzystujących Internet jako środek komunikacji i do monitorowania kanału komunikacji [Cichocki, Jędrecki, Zydel 2012, s. 208-209]. Robert V. Kozinets określa netnografię jako badanie, w którym wykorzystuje się „formy komunikacji zapośredniczonej przez komputer jako źródła danych po to, by dotrzeć do etnograficznego zrozumienia i przedstawienia wybranych zjawisk kulturowych czy społecznych” [Kozinets 2012, s. 93]. Teren badań nie jest postrzegany w kategoriach geograficznych, fizycznych lub historycznych, ale funkcjonuje jako produkt interakcji między ludźmi, sfera relacji między uczestnikami procesu komunikacji, łącząca światy online i offline [Stachura 2016, s. 157].

Przyjęto, że – podobnie jak event w świecie realnym – jego obraz w Internecie jest efektem czyichś intencjonalnych działań, a główną formą prezentacji wydarzenia szerszej publiczności jest strona internetowa. Ostateczny kształt wydarzenia jest wynikiem decyzji organizatorów, którzy antycypują oczekiwania odbiorców i uwzględniają je w tworzeniu programu imprezy. W badaniach turystyki eventowej obiecujące wydaje się zastosowanie teorii i metod antropologii i psychologii społecznej, które pozwalają badać doświadczenia turystyczne i motywacje zachowań turystów [Getz 2007, s. 412].

Jedną z użytecznych perspektyw badawczych stanowi koncepcja współczynnika humanistycznego Floriana Znanieckiego. Zdaniem tego autora zjawiska kulturowe „jako przedmioty teoretycznej refleksji są (...) już przedmiotami komuś danymi w doświadczeniu, lub czyimiś świadomymi czynnościami” [Znaniecki 1988: 25]. Poznajemy je wyłącznie w kontekście „kompleksu doświadczeń i czynności tych empirycznych, ograniczonych, historycznie i społecznie uwarunkowanych osobników lub zbiorów osobników świadomych, którzy je wytworzyli i którzy się nimi posługują. Bez współczynnika humanistycznego (...) obraz jest chaosem plam barwnych na płótnie; [...]; narzędzie – bryłą żelaza” [Znaniecki 1988, s. 25]. Koncepcja ta zwraca uwagę na wielość „światów społecznych”, których uczestnicy mogą na te same przedmioty spoglądać z różnych punktów widzenia, na podstawie odmiennych interpretacji i znaczeń związanych z tym samym przedmiotem podejmować odmienne

działania [Hałas 1991, s. 54]. jak pisze William I. Thomas „Jeśli ludzie definiują sytuacje jako rzeczywiste, są one rzeczywiste w swoich konsekwencjach” [Thomas 1928, s. 584]. Celem badania „ze współczynnikiem humanistycznym” jest docieranie do znaczeń wytworów kultury i działań ludzkich, rozumienie sensu, jaki mają one dla działających podmiotów.

Terenem niniejszej analizy jest event *Harmonia Kosmosu* odbywający się w 2024 roku. Wydarzenie to obejmowało ok. 150 prelegentów i 40 wystawców. Jest to program na tyle obszerny i zróżnicowany, że uznano go za odzwierciedlający podstawowe cechy turystyki ezoterycznej w Polsce. Analiza niniejsza należy do badań eksploracyjnych, które polegają na wstępnym rozpoznaniu zjawiska, dlatego ilość danych dostarczana przez to wydarzenie, można uznać za wystarczającą.

Podstawową jednostką analizy były teksty (117 rekordów ¹) stanowiące autoprezentacje prelegentów zamieszczone na stronie internetowej wydarzenia w maju 2024 roku i dotyczące wystąpień planowanych podczas *Harmonii Kosmosu* odbywającej się w dniach 27-30 czerwca 2024 roku. W terminach późniejszych na stronie pojawiły się jeszcze dodatkowe treści, których nie uwzględniono w tej analizie.

Prelegentów można uznać za osoby najbardziej zaangażowane w tworzenie świata duchowości w Polsce. Są to zarówno kobiety, jak i mężczyźni w różnym wieku, posiadają wyższe wykształcenie w rozmaitych dyscyplinach – inżynierskich, medycznych, humanistycznych, społecznych, artystycznych, ukończyli szkolenia i kursy niekonwencjonalne, pochodzą z całego kraju, występują podczas wielu imprez w realu i online, są aktywni w mediach (także głównego nurtu), zwykle podejmują kilka rodzajów aktywności.

W ramach analizy zidentyfikowano najczęściej pojawiające się wątki występujące w sferze duchowej (wymiar substancjalny) oraz ich odniesienia do życia jednostki i społeczeństwa (wymiar funkcjonalny). W dalszej części tekstu prezentowane są wyłącznie wątki, w których uzyskano nasycenie, tj. napływające dane nie dostarczały dodatkowych informacji w stosunku do już posiadanych.

Przytoczone dalej fragmenty zebranego materiału wybrano kierując się potrzebami uczynienia analizy obrazową i wymowną, poszukując fragmentów wspierających wnioski, „ponieważ czas i przestrzeń przeznaczone na prezentację

¹ Zostały one oznaczone jako „Dokumenty” i opatrzone numerami od 1 do 117, w tekście pochodzące z nich cytaty oznaczono jako „Dok.”

wyników przez możliwości ich przyswojenia przez odbiorców są ograniczone” [Flick 2010, s. 67-68].

Wydarzenie *Harmonia Kosmosu*

Harmonia Kosmosu organizowana jest w Masywie Ślęży położonym w odległości ok. 34 km na południowy zachód od Wrocławia i ok. 20 km od Świdnicy. Stanowi on popularny wśród mieszkańców okolicznych miejscowości cel wyjazdów rekreacyjnych, zwłaszcza weekendowych. Event odbywa się w ośrodku turystycznym usytuowanym nieopodal Ślęzańskiego Parku Krajobrazowego, z dostępem do własnej plaży i pięknymi widokami. *Harmonia Kosmosu* jest jednym z licznych wydarzeń organizowanych w tym miejscu, a jej specyfikę oddano na stronie internetowej w sposób następujący: „Zapraszamy was na *Harmonię Kosmosu* 2024, do przestrzeni pełnej harmonii i inspiracji. Przygotujcie się na spotkanie z niezwykłymi doświadczeniami, które łączą w sobie energię wszechświata, kreatywność duszy i magię otaczającej nas przyrody. To wszystko czeka na was w SuliCamp, gdzie natura współgra z kosmicznymi wibracjami festiwalu. Dołączcie do nas” [harmoniakosmosu.pl].

Wydarzenie ma charakter cykliczny, odbywa się corocznie od 2003 roku (z wyjątkiem roku 2020). Jego twórcą jest lokalny dziennikarz i publicysta Janusz Zagórski, zainteresowany badaniem zjawisk niewyjaśnionych, założyciel Niezależnej Telewizji (NTV), absolwent politologii na Uniwersytecie Wrocławskim [wikipedia.org/wiki/Janusz_Zagórski, niezaleznatelewizja.pl].

Na event składają się w głównej mierze prelekcje i prezentacje najrozmaitszych treści, a także targi. W części targowej można znaleźć trzy rodzaje oferty: wiedzę, produkty i usługi, dla których wspólnym mianownikiem jest deklarowany przez sprzedawców dobroczynny wpływ na zdrowie i samopoczucie człowieka. Są one wytwarzane w sposób zindywidualizowany – odwołują się wprawdzie do najrozmaitszych tradycji, powstają jednak jako efekt pracy konkretnych osób bądź rodzin (produkty rzemieślnicze). Można podczas *Harmonii Kosmosu* zdobyć wiedzę na temat terapii holistycznej, kamieni i ich mocy czy właściwości roślin i grzybów, kupić sprzęt gospodarstwa domowego „dla pasjonatów zdrowego odżywiania”, urządzenia do uzdatniania wody, kosmetyki naturalne, kosmetyki roślinne, zioła i produkty zielarskie, zdrową żywność (na przykład dania i napoje wegetariańskie i wegańskie, bezglutenowe i bez dodatku cukru), warzywa i przetwory ekologiczne, produkty konopne, ceramikę, ubrania, a także wytwory rdzennych społeczności z odległych

zakątków Ziemi, ręcznie produkowaną biżuterię, książki i instrumenty muzyczne. Rozbudowana jest oferta usług, która obejmuje między innymi: usługi radiestezyjne, różne formy pomocy w rozwoju duchowym, muzykę terapeutyczną, medycynę naturalną, odkrywanie pola energetycznego, badania „żywej kropli krwi”, refleksologię, zdjęcia aury, kursy telepatii i kontaktu z bytami pozaempirycznymi, usługi radiestezyjne (harmoniakosmosu.pl/wystawcy). Jeśli chodzi o dominującą część wydarzenia – prelekcje i prezentacje, to zostanie jej poświęcona poniższa analiza.

Substancjalny i funkcjonalny wymiar wydarzenia duchowego *Harmonia Kosmosu*

Różne nurty nowej duchowości u podstaw mają ten sam motyw powrotu do natury i pragnienie życia w harmonii z jej prawami [Pasek 2013, s. 95-96]. Najbardziej uderzającym rysem *Harmonii Kosmosu* jest przekonanie, że „powrót do naturalnego środowiska to uniwersalny plan na rozwiązanie wszystkich problemów ludzkich, poczynając od zdrowotnych, kończąc na finansowych” [Dok.92]. Podejście to nie zakłada umiławania dzikości czy minimalizowania wpływu wywieranego na środowisko naturalne przez ludzi jako nadrzędnego celu, pobrzmiewają w nim natomiast echa kontrkultury – przeświadczenie o konieczności odnowy więzi z przyrodą, innymi ludźmi, ze społeczeństwem i człowieka ze sobą samym [Peterson del Mar 2010, s. 123].

Relacja człowiek-natura przybiera w analizowanych tekstach kilka form: symbioza, scalenie człowieka z naturą, umiławanie wolności, które prowadzi do natury (przez praktyki stylu życia, jak dieta, dbanie o zdrowie, sport, medytacje), powrót do natury jako wizja innej organizacji społecznej, spełnienie (robi się to, co należy zrobić, dzięki życiu w zgodzie z naturą). Poniżej przytoczono kilka przykładowych wypowiedzi.

Nowa Ziemia będzie taka, jaką ją wykreujemy, świat, w którym człowiek i natura żyją ze sobą w symbiozie [Dok. 3].

Podczas (...) wykładu pokażę (...) jak scalić się z Naturą, jak ona do nas mówi i jaki głębszy pokład permakultury² jest dla każdego dostępny. Przekonacie się jaki jest wkład nauki, a jaki żywego doświadczenia w naszym podejściu do Natury i jak trzy filary permakultury – Troska o Ziemię, Troska o Ludzi i Sprawiedliwy podział się ze sobą łączą [Dok. 5].

² Permakulturę można zdefiniować jako holistyczny system projektowania upraw zakorzeniony w ekologii, który koncentruje się na zarządzaniu ziemią i przyrodą w sposób etyczny, a zasady etyczne obowiązują także w innych dziedzinach wykorzystujących zasoby energetyczne i odnoszą się do społeczności ludzkich [Holmgren 2002, s. xix].

Od zawsze byłem miłośnikiem wolności, co pokierowało mnie do obcowania z naturą, podnoszenia świadomości, dbaniu o zdrowie poprzez dietę, sport, medytacje, itd. (...) Realizuję i wspieram wizję powrotu do natury, gdzie widzę rodziny mieszkające na własnej ziemi samowystarczalnie, tworzące super sąsiedztwa wolnych, spełnionych ludzi [Dok. 92].

...pracuję na własnym gospodarstwie i robię... wszystko co trzeba robić, przez 7 dni w tygodniu. Jestem mamą 9 latka Ryśka, partnerką Marcina, córką zamieszkującą wraz ze swoimi rodzicami i co najważniejsze: istotą świadomą swojej wielowymiarowości, istotą świadomą przeogromnej różnorodności życia kosmicznego. Mam swoje pasje i uczę się znajdować czas na praktykowanie dziedzin samoregulacji duszy i ciała by móc wspierać siebie i innych w przejściu na wyższy poziom tworzenia naszej rzeczywistości [Dok. 101].

Wylaniająca się z powyższych cytatów wizja relacji człowieka z naturą wydaje się optymistyczna. Przede wszystkim ludzie mają na nią wpływ, świadomie ją kreują, a nie po prostu podporządkowują się prawom przyrody. Jednocześnie jednak funkcjonują w ramach naturalnego porządku, który postrzegają bardziej jako wskazówkę, drogowskaz niż przymus. Uwzględnienie jego zasad prowadzi do satysfakcjonującego życia w wymiarze indywidualnego rozwoju i więzi wspólnotowych – człowiek może odgrywać ważne role społeczne (matka, partnerka, córka), realizować liczne pasje, praktykować duchowość i rozwijać się w wielu wymiarach.

Relacja człowiek-natura tworzy podwaliny dla relacji społecznych. We wspólnocie (rodzina, grupa przyjacielska, sąsiedztwo), w której się żyje, ale jednocześnie wyznacza dystans do społeczeństwa jako całości, przejawiający się jako dążenie do samowystarczalności, niezależności od szerszego systemu społecznego. Prelegenci poszukują takiej niezależności w kilku obszarach: samowystarczalności żywieniowej, samowystarczalności energetycznej, samowystarczalności zdrowotnej (samouzdrawiania) i uzdrawiania alternatywnego, stylu życia, budowaniu społeczności i aktywizmu.

Niezależność żywieniową można sobie zapewnić poprzez odwołanie się do tradycyjnych technologii, bądź własnoręczną uprawę ziemi (choćby na ogródku działkowym w mieście). Mówią o tym poniższe wypowiedzi:

...Jak osiągnąć niezależność żywieniową na 100 m² grządek... „uprawiamy” ogródek typu ROD we Wrocławiu. Kochamy Naturę i staramy się ją zrozumieć, zarówno jeśli chodzi o jej prawa w kwestii uprawy gleby, jak i zdrowia. Uczymy się praw Natury i ich wpływu na nasze życie. Traktujemy siebie, nasze organizmy i rośliny podobnie, dając sobie i im tylko to, co jest dobre, wspierające, naturalne [Dok. 9].

Walipini to rodzaj podziemnej szklarni, która wykorzystuje masę termiczną ziemi do stworzenia ciepłego i stabilnego środowiska do uprawy roślin przez cały rok. (...) Walipini można zbudować przy użyciu tanich materiałów i prostych technik, dzięki czemu są one dostępne dla drobnych rolników i ogrodników [Dok. 6].

Uzyskanie niezależności energetycznej oznacza obniżenie kosztów prowadzenia gospodarstwa domowego i działalności rolniczej za pomocą wszelkich dostępnych metod, a w szczególności poprzez poszukiwanie własnych rozwiązań i wynalazków. Prelegenci przedstawiają się następująco:

Zajmuję się wdrażaniem w Polsce samowystarczalności żywieniowej i energetycznej głównie w kręgu ludzi podobnie myślących i propagujących zdrowy styl życia. Wyszukuje najchętniej Polskich wynalazców ciekawych rozwiązań, na przykład ogrzewania, termoizolacji, odzysku wody, zdrowej, bezpiecznej uprawy warzyw i ziół poprzez samowystarczalne tunele foliowe. ma wiele gospodarstw domowych i rolnych, którym pomógł obniżyć koszty ogrzewania i prądu do kwoty poniżej 100 zł/m-c [Dok. 29].

...technik elektronik krótkofalowiec (...), żeglarz (...), astronom amator (...), miłośnik nieznanego oraz samowystarczalności w życiu poza systemem. Tester nowych technologii i wdrożeniowiec innowacyjnych technologii energetycznych, elektronicznych, radiokomunikacyjnych (...) fotowoltaiki ze szczególnym uwzględnieniem fotowoltaiki wyspowej i magazynowania energii (...) Tu dowiesz się co to takiego fotowoltaika wyspowa, co ją odróżnia od zwykłych instalacji fotowoltaicznych [Dok. 98].

Drogą do niezależności od systemu społecznego są również praktyki związane ze zdrowiem. Nieortodoksyjna medycyna wchodzi w zakres wielu kultur, a jej popularność nie ogranicza się do osób pozbawionych dostępu do wiedzy naukowej czy takich, którym medycyna akademicka nie jest w stanie pomóc [Fuller 1987, s. 51]. We współczesnych ruchach spod znaku New Age praktyki zdrowotne mają charakter eklektyczny. Zapożyczają obrazy, mity, symbole, rytuały i formy uzdrawiania z różnych kontekstów kulturowych, jak azjatyckie tradycje religijne, chrześcijaństwo, zachodnie tradycje okultystyczne, religie natury, tradycje rdzennych społeczności, podejścia psychoterapeutyczne i ruch potencjału ludzkiego [McGuire 1993, s. 148-149].

Autorzy cytowanych dalej wypowiedzi opisują samouzdrawianie, w którym odwołują się do trzech rodzajów zasobów: natury (łąki, lasy), tradycji (tradycyjne rolnictwo – pszczelarstwo, tradycyjne produkty – rękodzieło, octy, praktyki lecznicze – głodówki, zielarstwo) oraz doświadczeń, którymi dzielą się ludzie.

Lasy, łąki, pasieka to moja apteka. Wraz z (...) córkami własnoręcznie robimy różne specyfiki na anginę i owsiki. Jestem emerytowanym oficerem pożarnictwa, instruktorem kilku sportów dzięki czemu mam szeroki pogląd na różne sprawy. W wolnych chwilach lubię wykonywać rękodzieło i szyć oryginalne ubrania [Dok. 12].

Jak uwolnić się od zgagi i zażywania blokerów pompy protonowej i jak cofnąć wiek biologiczny o 20 lat? Grzegorz Śleziak Białły Saibaba – rolnik, producent octów i jaj od szczęśliwych kur z witaminą K2Mk7 oraz innych prozdrowotnych produktów, organizator głodówek na Filipinach, zielarz, fizjoterapeuta [Dok. 19].

...dźwięk w autouzdrawianiu i kreacji życia – przekierowane częstotliwości: (...) specjalizuje się w pracy z wzorcami, niwelacji stresu i stanów depresyjnych. Skutecznie łączy naukę akademicką z metafizyką wspomagając proces „samouzdrawiania” [Dok. 83].

...uprawia intuicyjną medycynę i już od ponad 15 lat wykorzystuje energię i uzdrawianie energią (...) w swojej pracy. Ten rodzaj uzdrawiania przywraca lub równoważy przepływ energii w ciele, pomaga usunąć blokady energetyczne, co następnie aktywuje naturalną zdolność organizmu do samoleczenia. Osoba uczy się, jak pracować z własną energią, aby rozpoznać i usunąć przeszkody, które uniemożliwiają jej pełne połączenie ze swoim wewnętrznym źródłem [Dok. 90].

Zastosowanie samouzdrawiania pozwala na poprawę jakości życia przez osiągnięcie bardzo konkretnych celów – wycofanie chorób fizycznych i psychicznych, a także dyskomfortu (zgaga, owsiki, stany depresyjne, stres). Samouzdrawianie wykorzystuje z jednej strony różnorodne tradycje, z drugiej naukę akademicką, która zastosowana samodzielnie mogłaby nie wystarczyć – brak zdrowia nie jest tylko przypadłością fizyczną, ale wynikiem działania czynników pozaempirycznych, na przykład zablokowania przepływu energii.

Poprawę stanu zdrowotnego można uzyskać również przez uzdrawianie, które jest rytuałem spotkania ludzkiego i boskiego świata za pośrednictwem uzdrowiciela [Fuller 1987, s. 51]. W doświadczeniu uczestników *Harmonii Kosmosu* praktyka ta łączy wprawdzie naukę akademicką z wiedzą alternatywną, ale stanowi przede wszystkim czynność duchową, która wymaga wejścia w bezpośredni kontakt z rzeczywistością pozaempiryczną, jak energia, odmienna świadomość, Bóg. Poniżej przytoczono kilka cytatów przedstawiających sylwetki prelegentów i ich podejście do uzdrawiania.

Zajmuje się uwalnianiem z ciała traumatycznych przeżyć i zablokowanych emocji, które są powodem wielu chorób i dolegliwości. Pracuje z podświadomością na

poziomie energetycznym. Od wielu lat fascynuje się szeroko pojętym uzdrawianiem naturalnym (medycyna chińska, homeopatia, ziołolecznictwo, aromaterapia) [Dok. 33].

Tytuł doktora nauk psychologicznych otrzymał w Moskwie. Autor 12 książek o hipnozie, hipnoterapii, autohipnozie i imagoterapii, reinkarnacji i stanach odmiennej świadomości. (...) Prowadzi terapie indywidualne z pacjentami w zakresie hipnozy terapeutycznej, medycznej, społecznej, sportowej i w innych dziedzinach życia [Dok. 73].

Uzdrowienia nie mają nic wspólnego z leczeniem lub terapią, wydarzają się na drodze duchowej, kiedy człowiek wierzy w zdrowie i otwiera się na działanie Bożej, uzdrawiającej, życiodajnej siły, bezpłatnej i dostępnej dla wszystkich [Dok. 76].

Wśród tematów podejmowanych podczas *Harmonii Kosmosu* ważne miejsce zajmują kwestie związane ze stylem życia. *Wellness* rozumiane jako aktywne działania i codzienne wybory dokonywane w poczuciu odpowiedzialności za zdrowie, szczęście i dobrostan w wymiarze indywidualnym i społecznym zostało spopularyzowane w latach 50. i 60. XX wieku w USA i Wielkiej Brytanii. Źródłem tej ideologii są XIX-wieczne ruchy religijne. to właśnie z ich doktryny pochodzi koncepcja, że te pozornie nieznaczące, zwyczajne rzeczy mają wymiar moralny (Sierocki 2021, s. 60). W zgromadzonych danych wskazuje się na kilka aspektów stylu życia związanych z zamieszkiwaniem, odżywianiem, eliminacją szkodliwych substancji z otoczenia, aktywnością ruchową i oddychaniem, rozwojem osobistym i uzyskaniem równowagi. Zagadnienia te znalazły wyraz w poniższych charakterystykach prelegentów:

Specjalizuje się w projektach bioklimatycznych budynków z naturalnych materiałów. W swojej pracy stosuje dla świadomych klientów zasady geometrii fraktalnej, łącząc je z biologią budowlaną oraz feng shui [Dok. 13].

Zajmuje się tropieniem fałszywych przekazów na temat diet, trendów i suplementacji, a równocześnie dociera do ukrywanych i mało znanych produktów naturalnych i technologii aktywujących uśpione procesy samoleczenia w naszym ciele [Dok. 21].

...lifestyle w zdrowym stylu (...) EKO na wielu płaszczyznach zaczynając od domu, gdzie eliminuje wszelką chemię gospodarstwa domowego, praktykuje samodzielne przygotowywanie posiłków a robienie soków, tłoczenie oleju czy, kwaszenie warzyw stanowi jej codzienność. Praktykuje minimalizm oraz filozofię zero waste [Dok. 59].

...ważna jest praca z ciałem fizycznym, poprzez dobre nawadnianie i zdrowe odżywianie, świadomy oddech i ruch w dążeniu do osiągnięcia pełni samoświadomości [Dok. 81].

Certyfikowana trenerka, coach, master NLP, energoterapeutka, hipnoterapeutka, event managerka. Jej największą pasją jest rozwój osobisty bazujący na holistycznym podejściu do człowieka. Ciało, umysł i duchowość stanowią system, którego naturalnym stanem jest równowaga (Dok. 82).

Zamierzenia aktorów wydają się jasno sformułowane – jest to niezależność od systemu rozumiana jako: 1. nieufność wobec mediów i innych instytucji społecznych („tropienie fałszywych przekazów”, odszukiwanie ukrywanych informacji, które nie zgadzają się z akademicką nauką – „ukrywanych i mało znanych produktów i technologii”, eliminowanie „wszelkiej chemii z gospodarstwa domowego” i własnoręczna obróbka żywności, 2. refleksyjność, dotycząca codziennych, rutynowych czynności – „świadomy oddech i ruch”, 3. refleksyjne odgrywanie ról społecznych, na przykład klientów.

Niezależność od makrosystemu przejawia się jako budowanie alternatywnego świata na poziomie mikrosocjalnym. Jest to odpowiedź na problemy generowane przez system społeczny, których on sam nie rozwiązuje, a niekiedy nawet nie dostrzega. Proponuje się kooperatywę spożywczą zamiast handlu, kooperatywę edukacyjną jako alternatywę dla publicznej edukacji, działania na rzecz integracji społeczności lokalnej, organizację kampanii społecznych w kwestiach ekologicznych (uwolnienie upraw konopii, sprzeciw wobec zanieczyszczania środowiska, 5G, segregacji sanitarnej).

...stworzyliśmy działania Sądeckiej Kooperatywy Spożywczej, której celem jest bezpośrednia sprzedaż od rolnika naturalnych produktów [Dok. 1].

...jestem propagatorem idei lokalnych kooperatyw edukacyjnych, które w czasie lockdownów okazały się alternatywą na zamknięte szkoły i izolację dzieci od rówieśników. Od 2 lat prowadzę inicjatywę Moje Plemię, której celem jest wspieranie rozwoju lokalnych społeczności wspierających się ludzi i odnajdywanie swojego plemienia [Dok. 10].

Zasadzca Eko-osady Brzozówka (...) Od 2014 roku mieszka na wsi i uprawia konopie. Wraz z żoną Agnieszką od wiosny do jesieni prowadzi w Eko-Brzozówce koncerty (...) warsztaty i debaty społeczne, na których mistrzyni i mistrzowie dzielą się swoją wiedzą. Propaguje budownictwo naturalne i osadnictwo nawiązujące do tradycji słowiańskich. Organizator i uczestnik kilku kampanii społecznego nacisku na władze, w tym przeciw forsowaniu 5G, zanieczyszczaniu przyrody, segregacji sanitarnej, ograniczaniu praw obywatelskich oraz na rzecz uwolnienia z restrykcji uprawy i zastosowań konopi włóknistych [Dok. 48].

Zestaw idei pojawiających się w środowisku osób zgromadzonych na *Harmonii Kosmosu* jest bogaty, tym co je łączy jest otwartość co do ich zestawiania, zastosowania

i praktykowania. Uczestników badanego świata cechuje specyficzne nastawienie poznawcze, w analizowanych tekstach opisywane za pomocą takich określeń, jak poszukiwanie, poznawanie, zgłębianie, rozumienie, spoglądanie w głąb siebie, odkrywanie, tłumaczenie, docieranie do rdzenia spraw, przekraczanie ograniczeń, rozwój, wszechstronność.

Upowszechniana wiedza dotyczy wielu obszarów. Składają się na nią treści służące rozwojowi duchowemu, jak i prowadzeniu biznesu i innym celom, polegające na wykorzystaniu nowych technologii, ale też sięganiu głęboko do historycznych form wytwarzania, które – jak mogłoby się wydawać – odeszły bezpowrotnie do przeszłości.

Różne idee mogą zostać zintegrowane w dowolny sposób, a także wcielone w życie zgodnie z indywidualnymi potrzebami i subiektywnymi decyzjami. Oto kilka wypowiedzi, w których prelegenci definiują siebie i swój świat społeczny.

...poszerzanie własnej Świadomości i otworzenie w sobie umiejętności jasnoczucia, oraz życia w energetycznie poszerzonym polu Świadomego Światła jako Wyższym Wymiarze Istnienia [Dok. 7].

...niezależny badacz wiedzy starożytnej, Wed, sanskrytu. Autor książki (...) w której przedstawia holistyczne podejście do budowy domów i tworzenia miejsc zamieszkania, łącząc Wastu, Feng-Shui oraz staropolskie i współczesne trendy budownictwa [Dok.17].

...łączę biznes na mniejszą skalę z prowadzeniem działalności edukacyjnej. Opiekuję się małym permakulturowym, samowystarczalnym gospodarstwem, wspieram dobrostan mentalny pracowników firm oraz uczestniczę w rozwoju innowacyjnego przedsięwzięcia internetowego [Dok. 38].

Jestem połączony z Rodzimym Duchem Słowiańskim i kulturą naszych przodków, z tego powodu rozpocząłem przygodę odtworzenia polskiego włókiennictwa. Interesuje się rolnictwem regeneratywnym, dawnym rzemiosłem oraz nową technologią; chcę połączyć przyrodę, rzemiosło i technologie w zrównoważony ekosystem społeczny [Dok. 91].

...nowoczesne technologie, takie jak sztuczna inteligencja i blockchain, mogą służyć społecznościom. Skupi się (w swoim wystąpieniu - S.G.) na zagadnieniach związanych z finansowaniem, zarządzaniem, generowaniem i dystrybucją zasobów, budowaniem społeczności oraz rozwiązywaniem konfliktów [Dok. 2].

Certyfikowany Coach Talentów (...) pracuje wykorzystując metodologię łączącą pracę w oparciu o Badanie CliftonStrengths® (potocznie nazywanym badaniem GALLUPa) i Badanie The GOOD Test™. Jest to praca łącząca zarówno aspekt umysłu, jak i serca oraz świadomości siebie [Dok. 117].

Jestem Przewodniczką biznesów nowej generacji, mentorką świadomego marketingu i sprzedaży opartej na wewnętrznych zasobach. Moją misją jest poszerzanie świadomości w obszarze własnego biznesu, osławiania wstydu oraz łączenia się z własną odwagą [Dok. 27].

Wszystkie wzmiankowane w wypowiedziach działania nakierowane są na produktywność. Jest to produktywność moralna, zbudowana w zgodzie z naturą („opiekuję się permakulturowym, samowystarczalnym gospodarstwem”), skoncentrowane na samorozwoju („misją jest poszerzanie świadomości w obszarze własnego biznesu, osławianie wstydu oraz łączenia się z własną odwagą”), holistyczna („łącząca (...) aspekt umysłu, jak i serca oraz świadomości siebie”), służąca społecznościom (przez zajmowanie się „budowaniem społeczności oraz rozwiązywaniem konfliktów”).

W działaniu wykorzystuje się cały dostępny człowiekowi arsenał środków: od idei pochodzących z najstarszych tekstów znanych ludzkości po współczesną naukę. Nie znajdziemy w wypowiedziach prelegentów obaw przed zaawansowanymi, specjalistycznymi systemami wiedzy czy technologiami. Wszystko to traktowane jest jako zasób, do którego można sięgać i zestawiać z innymi elementami, tworząc dopasowaną do własnych potrzeb, synkretyczną całość. Wyrazistym przykładem jest traktowanie technologii, o których można by sądzić, że są z dawien dawna przestarzałe – osiągnięcie dobrostanu uważają prelegenci za możliwe przez wycofanie do przeszłości i syntezę technologii tradycyjnych z współczesnymi. Przywodzi to na myśl nowy tradycjonalizm Leona Kriera [1987], według którego zwrot ku tradycji, w tym dawnym technologiom, służy rozwiązaniu aktualnych problemów codzienności dzięki harmonijnemu połączeniu wygody i estetyki z dbałością o środowisko naturalne i społeczne.

Wnioski

W wymiarze substancjalnym wydarzenie *Harmonia Kosmosu* bliższe jest duchowości New Age z typowym dla niej zestawem tematów niż religii instytucjonalnej. New Age to wszakże zjawisko amorficzne. Tym co wydaje się stałe w płynnej rzeczywistości jest nastawienie wobec świata: otwartość, poszukiwanie, przekonanie o potrzebie doskonalenia siebie samego i świata społecznego, zwrot ku naturze.

W duchowości, która przejawia się w analizowanych tekstach, duże znaczenie ma wymiar kontekstowy – podejmowanie takich tematów, jak osiągnięcie

samowystarczalności żywnościowej, energetycznej, uzdrawianie i samouzdrawianie, styl życia, można interpretować jako próby rozwiązania problemów, z którymi ludzie zmagają się w codziennym życiu.

Elementem tej duchowości jest poczucie odrębności w stosunku do systemu społecznego, ale już nie dążenie do całkowitego jego odrzucenia (odróżnia to badane środowisko od sekt). Prelegenci nie prezentują wrogiego podejścia do zewnętrznego świata, raczej wskazują na jego niedostatki i proponują sposoby radzenia sobie w istniejących uwarunkowaniach. Duchowość ta nie jest kontrkulturą – czerpie ze społeczeństwa wiedzę, praktyki, technologię, tradycje i inne zasoby potrzebne, aby uzyskać kontrolę nad życiem w wielu bardzo podstawowych wymiarach.

Analizowane teksty pozwalają na wyciągnięcie wniosku, że duchowość pełni funkcję integracyjną, która jednak nie prowadzi do powstania organizacji religijnych na wzór instytucjonalnych kościołów. Występuje natomiast poczucie łączności ze światem natury, któremu towarzyszy dystans do społeczności w wymiarze makrospołecznym. Funkcja integracyjna pełniona jest w małych grupach (rodzina, krąg przyjaciół, społeczność lokalna), tam rozwiązuje się problemy, których źródłem jest społeczeństwo.

Harmonia Kosmosu nie ogranicza się do ezoteryki, choć ezoteryka jest jej istotną częścią. Zawiera ponadto wiele innych treści w szczególności odniesienia do aktualnych uwarunkowań społeczno-gospodarczych (niewystarczająca dostępność i jakość usług społecznych, przewidywane trudności ekonomiczne wywołane wysokimi cenami nośników energii i żywności), a także pewien ogólny projekt utopii społecznej („rodziny mieszkające na własnej ziemi samowystarczalne, tworzące super sąsiedztwa wolnych, spełnionych ludzi”).

Ze względu na powyższe właściwości, to jest synkretyczność i kontekstowość, zakotwiczenie w sprawach aktualnych i dotyczących na co dzień każdego mieszkańca Polski, wydarzenie to może być atrakcyjne nie tylko dla zwolenników duchowości bliskiej New Age.

Bibliografia

- Berger P.L., 1999, *Sehnsucht nach Sinn. Glauben In einer Zeit der Leichtgläubigkeit*, Gütersloher Verl.-Haus, Gütersloh
- Bęben T., Kaczmarek J., 2014, *Zagadnienia wstępne – istota wydarzeń* [w:] B. Krakowiak, A. Stasiak (red.), „Kultura i turystyka w kręgu wydarzeń”, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź, s. 9-29
- CBOS. 2017, *Komunikat z badań. czy tylko Jasna Góra? Doświadczenia pielgrzymkowe Polaków*, nr 114, Warszawa
- Cichocki P., Jędrecki T., Zydel R., 2012, *Etnografia wirtualna* [w:] D. Jemielniak (red.), „Badania jakościowe”, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 203-220
- Dobbelaere K., Lauwers J., 1973, *Definition of Religion – a Sociological Critique*, „Social Compass”, nr 4, s. 535-551
- Doktor T., 2003, *Nowe ruchy religijne* [w:] „Religia. Encyklopedia PWN”, t.7. , PWN, Warszawa
- Doktor T., 2004, *Nowe ruchy religijne* [w:] M. Libiszowska-Żółtkowska, J. Mariański (red.), „Leksykon socjologii religii”, Verbinum, Warszawa, s. 267-267
- Durkheim E., 1990, *Elementarne formy życia religijnego*, Warszawa, PWN
- Feldmeier Peter., 2015, *Christian Spirituality: Lived Expressions in the Life of the Church*, Anselm Academic, Winona [https://anselmacademic.org/wp-content/uploads/2016/05/7070_Christian_SpiritualityCh1.compressed.pdf 15.05.2024]
- Flick U., 2010, *Projektowanie badania jakościowego*, przeł. P. Tomanek, PWN, Warszawa
- Fuller R.C., 1987., *Unorthodox Medicine and American Religious*, „The Journal of Religion”, nr 1, s. 50-65
- Getz D., 2008, *Event tourism: Definition, evolution, and research*, „Tourism Management”, nr 29, s. 403–428
- Getz D., 2012, *Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events*, Routledge, London
- Halim Abdul, M.S., Tatoglu, E., Mohamad Hanefar, S.B., 2021, *A Review of Spiritual Tourism: a Conceptual Model for Future Research*, „Tourism and Hospitality Management”, nr 1, s. 119 -141 doi.org/10.20867/thm.27.1.8
- Hałas E., 1991, *Znaczenia i wartości społeczne. O socjologii Floriana Znanieckiego*, KUL, Lublin
- Holmgren, D., 2002, *Permaculture: Principles and Pathways beyond Sustainability*, Holmgren Design Services, Hepburn
- Iwan B., 2017, *Rozwój turystyki eventowej w Polsce*, „Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja”, nr 1, s. 55-72

- Jędrzyak T., Kamel M., 2014, *Turystyka ezoteryczna – zjawisk paranormalnych*, „Turystyka Kulturowa”, nr 7, s. 20-33
- Jirásek I., Štěrbová T., 2024, *Religious Tourism in an Atheistic Society: The Example of the Czech Republic*, „International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage”, nr. 6, s. 15-26, doi.org/10.21427/EH62-Q190
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk W., 2010, *Produkt turystyczny. Pomysł – organizacja – zarządzanie*, PWE, Warszawa
- Kazimierczak M., 2012, *Duchowy wymiar podróżowania, czyli o spirytualizmie w turystyce*, „Folia Turistica”, nr 27, s. 5-20
- Kozinets R.V., 2012, *Netnografia. Badania etnograficzne online*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa
- Krier L., 1987, *Tradition – Modernity – Modernism: Some Necessary Explanations*, „Architectural Design”, nr 57, <http://zakuski.utsa.edu/krier/tradition.html> 15.05.2024]
- Kubiak A., 2002, *Duchowość Nowej Ery*, „Studia Socjologiczne”, nr 1, s. 43-60
- Kujawa J., 2017, *Spiritual tourism as a quest*, „Tourism Management Perspectives”, nr 24, s. 193-200
- Laimer P., 2024, *Pomiar zrównoważonego rozwoju turystyki – cel i koncepcja*, „Turystyka – zarządzanie, administracja, prawo”, nr 2, s. 21-25, doi 10.61016/TZAP-2956-8048
- Luckmann Th., 1967, *Invisible Religion: The Problem of Religion in Modern*, The Macmillan Co.
- Mariański J., 2020, *Nowa duchowość – alternatywne dopełnienie religijności?* [w:] M. Libiszowska-Żółtkowska, s. Grotowska (red.), *Religijność i duchowość – dawne i nowe formy*, Wyd. Nomos, Kraków, s. 19-34
- Mariański J., 2021, *O nowej duchowości – próba opisu zjawiska*, „Nauki o wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, nr 1, s. 40-68
- McGuire M.B., 1993, *Health and Spirituality as Contemporary Concerns*, „Annals of the American Academy of Political and Social Science”, nr 527, s. 144-154
- McGuire M., 2012, *Religia w kontekście społecznym*, Nomos, Kraków
- Mielicka-Pawłowska H., 2018, *Wydarzenia religijne jako forma ponowoczesnej duchowości* [w:] I. Borowik, sS Grotowska, P. Stawiński (red.), *Religia wobec wyzwań współczesności z perspektywy nauk społecznych*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa, s. 213-230
- Mikos von Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, GWSHM Milenium, Gniezno
- Pasek Z., 2013, *Nowa duchowość. Konteksty kulturowe*, Aureus, Kraków
- Paterson del Mar D., 2010, *Ekologia*, Wydawnictwo Zys i S-ka, Poznań

- Plichta P., 2020, *Turystyka religijna – wprowadzenie do kolekcji tematycznej czasopisma naukowego „Turystyka Kulturowa”*, „Turystyka Kulturowa”, nr 6, s. 192-220
- Ratkowska P., 2010, *O festiwalu w kontekście turystyki kulturowej, czyli turystyka eventowa raz jeszcze*, „Turystyka Kulturowa”, nr 6, s. 26-46
- Rejowska A., 2021, *Duchowość jeździectwa? O związkach jeździectwa naturalnego z ideą nowej duchowości*, „Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies”, nr 1s. 1–24, DOI: <http://doi.org/10.31261/ZOOPHILOLOGICA.2021.07.04>
- Sierocki R., 2021, *Oblicza religii, religijności i duchowości w świetle wyników badań w raportach trendowych*, „Studia Humanistyczne AGH”, nr 3, <https://doi.org/10.7494/human.2021.20.3.51>
- Soljan I., Bilka-Wodecka E., 2014, *Religijne wydarzenia masowe na przykładzie spotkań młodzieży chrześcijańskiej* [w:] B. Krakowiak, A. Stasiak (red.), *Kultura i turystyka w kręgu wydarzeń*, Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź, s. 75-87
- Stachura K., 2016, *Problemy zapewnienia jakości w badaniach online* [w:] P. Siuda (red.), *Metody badań online*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk, s. 154-180
- Thomas W.I., 1928, *The Child in America*, Wyd. A. A. Knopf, New York
- Znaniński F., 1988, *Wstęp do socjologii*, PWN, Warszawa

Social dimensions of spiritual tourism in Poland

Abstract

This article attempts to fill the gap in research on spiritual tourism in Poland. The aim of the project was to analyze this form of activity from the perspective of the people who practice it, to identify and analyze the content, meanings and functions that they attribute to it.

A qualitative method was used – netnography. It consists of studying human behaviors and their effects, which can be observed on the Internet – the statements of active participants – speakers posted on the website of the *Harmonia Kosmosu (Harmony of the Cosmos)* event were analyzed.

The research conducted was preliminary and exploratory. It was established that, apart from its esoteric content, this spirituality is contextual, contains numerous references to contemporary socio-economic conditions and proposes means to cope with them.

Key words: religion, spirituality, esoteric tourism, religious tourism, spiritual tourism